

ČLÁNKY

Piráti v berlínské poslanecké sněmovně: bilance jejich dosavadního působení¹

Lukáš Novotný²

Katedra politologie a filozofie, Filozofická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem

The Pirates in the Berlin Chamber of Deputies: An Overview of Theirs Current Activities. Today, the Pirate Party in Germany has both the longest and strongest representation in Chamber of Deputies in Berlin. This year (2015), it will be defend its almost nine percentage gain from previous election, and it will not be easy task, due to unfavourable electoral preferences of the Pirate Party, its apparent disarray and disunity in programmatic issues. If we want evaluate the activity of the Pirate Party as such, its presence in the German capital is absolutely crucial. This study will focus on the analysis of the successes and failures of the Berlin Pirates, while it will devote special attention to the four programmatic priorities that we identified as central for the Berlin Pirates: a) transparency policy; b) hierarchy and party discipline; c) participation of citizens in political decision-making processes; d) party performing.

Keywords: Piratenpartei Deutschlands, Germany, political party, liquid democracy, direct democracy, Berlin

Citace článku: Novotný, L. 2015. „Piráti v berlínské poslanecké sněmovně: bilance jejich dosavadního působení.“ *Central European Journal of Politics* 1 (1): 1–16.

1. Úvod

Poté, co se podařilo Pirátské straně (*Piratenpartei* – PP) při volbách do poslanecké sněmovny v německém hlavním městě Berlíně, konaných dne 18. září 2011, získat slušných 8,9 % hlasů, způsobilo to u jejich přívrženců, voličů, ale v podstatě i v širší německé společnosti značná očekávání. Tito lidé si totiž mysleli, že vstup Pirátské strany, složené z amatérů a nepolitiků, bude znamenat jistý předěl v tom smyslu, že se politika začne dělat jinak – efektivněji, transparentněji a na internetu. Lídr jejich kandidátky, Andreas Baum, tato jejich očekávání ještě přiřivil tím, že když byl v tisku

¹ Tento text vznikl v rámci projektu „Pirátská strana v evropském kontextu“ podpořeného z prostředků na institucionální výzkum Filozofické fakulty UJEP v Ústí nad Labem pro rok 2014 až 2015.

² Korespondence: Mgr. Lukáš Novotný, M.A., Ph.D. působí jako odborný asistent na Katedře politologie a filozofie, Filozofická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně, Pasteurova 3571/13, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika, E-mail: novotny.l@centrum.cz

dotazován na to, na co myslí, že bude moci být hrdý po pěti letech působení jeho strany v politice, tak odpověděl toto: „Že se toho díky Pirátům v poslanecké sněmovně dost změnilo.“ (Anker 2011: 2) Faktem je, že rétorika čelních představitelů strany, ale i jejich nekonvenční programové priority a ostatně i celkové nekonvenční vystupování skutečně vyvolaly v berlínské veřejnosti značné naděje. K programatickým prioritám strany patřilo zejména větší zapojení občanů do faktického rozhodovacího procesu, požadavek transparentní politiky, odmítnutí striktní a rigidní stranické disciplíny nebo vytvoření konceptu *liquid democracy* a snaha o jeho převedení do reálné politiky v podobě internetových referend uvnitř členské základny k různým politickým otázkám (Novotný 2014). Ovšem po samotných volbách do berlínské poslanecké sněmovny se strana ocitla poměrně rychle v jistém napětí mezi vlastními ambiciózními představami na straně jedné a reálnou politikou, jejím fungováním a možnostmi změny v berlínském parlamentu na straně druhé.

Vstup do politiky v rámci poslanecké sněmovny německého hlavního města v roce 2011 stranu navíc postavil před řadu značných výzev, na něž ovšem nebyli její představitelé připraveni, a to jak v Berlíně, tak i na celorepublikové úrovni. Patřil sem zejména vnitřní i vnější tlak na celkovou profesionalizaci stranického vedení a na přizpůsobení se současným kritériím mediokracie. S tím měla být spojena i celková restrukturalizace fungování strany, včetně její hierarchizace. To, ale i řada dalších tlaků a především vnitřních sporů nakonec zpochybnily původní nekonvenční postupy strany a její priority. Po více než třech letech v poslanecké sněmovně německého hlavního města, v němž žije 3,3 miliónů obyvatel, je již na místě se zeptat, jak se tedy dokázali Piráti prosadit se svým způsobem vedení politiky, jestli tyto jejich představy jsou vůbec s fungováním reálné politiky kompatibilní, jak moc se ve svém jednání odlišili od těch, které kritizovali, tedy od etablovaných politických stran, jak lépe, tedy transparentněji, participativněji a méně ortodoxně straničtěji, se jim dařilo a daří fungovat v politice, a co tyto jejich kroky nakonec způsobily v reáliích berlínské politiky. První důvod proto, abychom zde věnovali zvláštní pozornost zejména berlínským Pirátům, je poměrně jasný: sice se totiž podařilo v následujících letech prosadit se Pirátům i při volbách do dalších zemských parlamentů, zejména v Sársku, Šlesvicko-Holštýnsku a Severním Porýní-Vestfálsku, ovšem pro tyto pirátské strany byl právě berlínský úspěch zvláštní inspirací a vzorem na straně jedné, ale i jistým varováním před tím, jakých chyb se při svých kampaních a sestavování programatických priorit vyvarovat, na straně druhé (Koschmieder 2013). Druhým důvodem je pak i to, že strana sídlí v Berlíně a v její organizační struktuře sehrávají zástupci za Berlín velmi významné pozice a nadále patří k vlivným osobám (Geisler, Crowd a Rübén 2013: 3). Třetím důvodem je již jen samotné konstatování, že v Berlíně působí Piráti nejdéle a že se zde tím nechá vůbec nejlépe analyzovat, jakých úspěchů a neúspěchů strana dosáhla.

Ovšem jakkoli může zaměření na berlínskou poslaneckou sněmovnu působit příliš úzce a konkrétně, pak ale lze konstatovat, že rozbor Berlína je signifikantní fakticky i pro celou Pirátskou stranu. Berlínské působení v tamní poslanecké sněmovně je totiž jistým lakmusovým papírkem fungování celé strany. Ta do politiky vstoupila s požadavky na poměrně revoluční změny. Řada z nich přitom není až tolik nových, přičemž můžeme odkázat například i na kritiku parlamentarismu a obecně i fungování politiky jako takové, a to u řady politiků či intelektuálů. Jmenovat zde explicitně pro německé prostředí můžeme zejména Carla Schmitta či Jürgena Habermase (Becker 1994). Otázkou však zůstává, nakolik jsou ideje Pirátů převeditelné do politické praxe a tím i to, jak moc mohou posloužit k tomu, aby se díky tomu postupně začala proměňovat práce a fungování parlamentu.

K tomu, abychom dokázali odpovědět na tyto výše položené otázky, bude provedena analýza některých vybraných programových priorit, v nichž se odlišuje pojetí Pirátů od ostatních etablovaných stran. Vzhledem k tomu, že takovýchto oblastí bychom našli skutečně celou řadu, přejdeme jen k výběru několika vybraných z nich, přičemž stranou ponecháme takové, v nichž se Piráti odlišují díky malé profesionalitě jejich práce nebo díky jisté programatorické zaostalosti či rovnou neschopnosti zformulovat některé politické priority. Zvoleny tak budou pouze takové body, které jsou jako takové stranou dobře propracované a v nichž se strana skutečně pokouší prosadit se kvalitativně jinak, než jak je tomu v případě etablovaných politických stran. Konkrétně půjde o priority a) transparentnosti politiky; b) hierarchie a stranické disciplíny; c) účasti občanů na politickém rozhodování; d) vystupování. Ty můžeme v současnosti identifikovat jako oblasti, které, pokud by byly v pirátském pojetí převedeny do politické praxe, by citelně proměnily faktické fungování politiky, v tomto případě v rámci berlínské poslanecké sněmovny či jednotlivých zemských parlamentů.

Budiž zde také ještě poznamenáno, že sice existuje na straně jedné poměrně velké množství různých publikací a odborných studií, které se zabývají výzkumem Pirátské strany v Německu v její celistvosti, tedy v celorepublikovém působení (mezi nimi např. Zollies, Prokopf a Strauch 2010; Schilbach 2011; Schramm 2012; Seibert 2012, Niedermayer 2013; v českém prostředí dosud jen Brunclík 2010; Novotný 2014). Na druhou stranu však postrádáme studie, zabývající se činností Pirátů v jednotlivých frakcích, a to i v německy mluvícím odborném prostoru, který je jinak velmi progresivní a věnuje činnosti jednotlivých politických stran skutečně značnou pozornost. Nejblíže se k rozboru působení Pirátů v jednotlivých spolkových zemích dosud přiblížili Alexander Hensel a Stephan Klecha (2013), ale i Koschmieder (2014), jejichž práce jsou v tomto kontextu do značné míry pilotní. Autor této studie se zejména během svého studijního pobytu zaměřil na zápisy z jednání berlínského zastupitelstva, ovšem i na další veřejné proklamace a rozhovory významných Pirátů, působících v berlínské poslanecké sněmovně. Jednalo se především o Andream Bauma, Gerwalda Claus-Brunnera, Susanne

Grafovou a další politiky. Pokud je v něčem Pirátská strana již dnes jedinečná, pak je to v celkové transparentnosti, což podstatně usnadňuje studium jejího fungování.

2. Transparentní politika

Je zřejmé, že Pirátská strana otevřela svým vstupem do politiky jakousi experimentální zónu, která zejména v podobě požadavku nadměrné transparentnosti politiky vystavila a asi ještě podle toho, jestli se straně podaří získat další úspěchy, tak ještě i vystaví politiku Německa několikerým významným zkouškám. Časté bylo hned v roce 2011 připodobnění Pirátů k počáteční vývojové fázi strany Zelených (*Die Grünen*), a to zejména v její celkové verbální ráži a také v tom, že stranické vedení motivovalo a částečně ještě i nyní motivuje dnešní z dosavadního německého politického vývoje frustrovanou mladou klientelu nejen k tomu, aby šla k volbám, ale přímo ji vyzývá k aktivní činnosti v rámci práce na renesanci současného „zaprášeného organizačního modelu“ německých politických stran (Hensel 2012). To se ale dosud zdá být jasným programatickým limitem Pirátů. Tento cíl je totiž ve společnosti poměrně široce sdílen, ovšem faktická snaha občanů na participaci v politice je mizivá (jak si ukážeme dále). Úspěch straně navíc nepřineslo ani využití kauz z poslední doby ohledně odposlechů amerických tajných služeb v Evropě či kauz podobného typu v samotném Německu (Hartleb 2013). Je to poněkud s podivem, neboť je to právě téma ochrany osobních údajů a americká špionáž, které strana enormně chce „zvednout“ do jakýchkoli příštích voleb u našich západních sousedů. Z rozhovoru s tiskovou mluvčí Pirátské strany, provedeném v listopadu roku 2014 přímo v Berlíně, však jasně vyplynulo, že Pirátské straně tato témata přebírají jiné politické strany a že je zde na vině i sama strana tím, že neefektivně pracuje s médii a neumí jim vhodně a dostatečně podbízivě nabízet své politické postoje. V posledních volbách do spolkového sněmu dokonce Piráti o těchto tématech v podstatě mlčeli a bylo patrné, že se jim nedaří v médiích či i mimo nich tato témata nastolovat a poukazovat na svou důležitost v politice coby ochránce *digital democracy* (Dahlberg 2011).

Ostatně je to právě slovo „transparentnost“, které bylo v kampani do berlínské poslanecké sněmovny v roce 2011 Piráty využíváno vůbec nejčastěji. Lze zde vyslovit tezi, že to byl právě požadavek na transparentnost, který straně v Berlíně zejména přinesl úspěch. Pirátům tehdy nahrávala v rámci této rétoriky i ta skutečnost, že se berlínské vládě podařilo ne zcela šťastně a transparentně provést částečnou privatizaci vodovodů a kanalizací v německém hlavním městě, kdy se projevil pochybnosti o správnosti postupu při této privatizaci. Tím se stala berlínská veřejnost poměrně dost citlivou právě na otázky transparentnosti výkonu veřejné správy a samosprávy, čehož Piráti dokázali využít (Niedermayer 2012: 47 a n.) Zajímavým zjištěním je pak také to, že s tím, jak se vylepšovala před samotnými volbami pozice Pirátské strany a s tím, jak se

strana snažila získávat nové voliče právě na problematiku transparentnosti politiky, tak se stejný programatický cíl začal objevovat také u ostatních politických stran (Niedermayer 2012: 9). Také ony včleňovaly explicitně do svých volebních programů požadavky na transparentnost. Pirátská strana k tomu píše přímo ve svém volebním programu pro volby do berlínské poslanecké sněmovny 2011, že požaduje „transparentní politiku v poslanecké sněmovně, v senátu a v řízení jednotlivých městských částí“, protože podle ní je možné jen díky „transparentní politice a správě dosáhnout kontroly nad jednáním jednotlivých výborů, jednotlivých správních celků a samotných poslanců“ (Piratenpartei 2011a).³ Lídr berlínské kandidátky, Andreas Baum, k tomu dokonce přímo odpověděl na otázku, jež mu byla položena novináři – tedy, které téma mu jako Pirátovi připadá nejvíce zásadní, že se jedná o požadavek transparentnosti politiky (Anker 2011: 2).

Ostatně ihned po volbách se Piráti vydali cestou, kterou slibovali: hned první jejich stranické povolební jednání, uskutečněné den po volbách, bylo nejenže volně přístupné komukoli, ale protokol z něj byl sestavován přímo během zasedání a po jeho ukončení byl okamžitě uveřejněn i na internetu. Ústředním tématem předvolebního boje pak byla právě transparentnost politického jednání strany a bylo ustanoveno, že týdenní pravidelná sezení jejich stranické frakce bude veřejné, tedy transparentní v nejvyšší možné míře. Ovšem již zde se projevil první spor mezi jednotlivými členy – jak totiž moc veřejná tato jednání klubu měla být, na tom nepanovala shoda. Jedni se zasazovali o co největší možnou transparentnost, což se mělo projevit veřejným přenosem jednání a jeho umístěním na internetové stránky strany. Jiní poukazovali na ochranu osobnosti a na to, že jednání nemají být přenášena živě či že má být jejich značná část neveřejná, ale že z nich mají být každopádně pořizovány obsáhlé protokoly, jež by následně byly uveřejněny na internetu. Heiko Herberg a Christopher Lauer, dvě ústřední postavy pirátské berlínské politiky, argumentovali tím, že veřejná jednání nepovedou k efektivnějšímu rozhodování, ke kooperativní atmosféře a plédovali naopak spíše za jednání uzavřená, jež by nemusela jednotlivé členy poslaneckého klubu nutit ke konformnímu a mediálně líbivému jednání. Jiný z berlínských Pirátů, Pavel Mayer, zase namítal, aby se jednání sice nahrávalo, ale aby některé jeho části byly před uveřejněním vystříženy.

To je jen jeden z příkladů, který dokládá, že mezi samotnými Piráty vůbec nepanovala jednota v tom, jak že by konkrétně měla vypadat ta jimi proklamovaná transparentnost a jak by měla být realizována do praxe. Další z Pirátů, Gerwald Claus-Brunner, naopak požadoval, aby strana dostala svému slibu a aby přistoupila na co

³ Zajímavé přitom je, že Piráti nebyli jedinou stranou, která se v předvolebním boji snažila získat voliče na téma transparentnosti. V podstatě o to usilovali všechny politické strany, obzvláště významné však této téma bylo u strany Zelených.

největší otevřenost svého jednání, aby tedy byl z jednání pořizován živý přenos, který by věrně zachytil každý bod jednání. Výsledkem tak nejprve nebylo nic a téma uveřejňování jednání na stranickém webu se lehce oddálilo. Později to byla již přímo první velká neshoda, která nevyústila v žádné systematické a dlouhodobější řešení. Od přenosů se na krátkou dobu upustilo a strana přešla k uveřejňování protokolů z jednání, podobně jako je tomu i u jiných politických stran (proti nimž se ohrazovala za jejich netransparentnost) (Christmann 2012b). Na druhou stranu však jednání byla veřejně přístupná a musíme podotknout, že se po velmi krátké době přešlo zpět k nahrávání schůzí a jejich živému uveřejňování na stranickém webu.

Dalším problémem, kterého se strana dopustila v případě požadavku transparentnosti, byla otázka vedení poslanecké frakce. Našli se totiž hned dva kandidáti, kteří se na kandidatuře navíc potajmu dohodli, a to již zmiňovaní Andreas Baum a Christopher Lauer. Oba nakonec byli zvoleni, ovšem fakticky se nejednalo o žádnou výhru a stranu jako takovou to spíše poškodilo. Jejich straničtí kolegové je totiž začali – částečně právem – kritizovat za to, že se spolu domlouvají v zákulisí o tom, co bude na pořadu dne, kdo bude nastolovat agendu a kdo bude jak volit. Byli tedy kritizováni za to, že nebyli dost transparentní.⁴ Lauer dokonce začal prosazovat, aby část jednání poslaneckého klubu byla neveřejná s argumentem, aby tak klub byl zbaven případného konformního jednání některých členů, kteří se veřejným jednáním snažili podle jeho slov zalíbit novinářům. To nakonec bylo použito jako záminka, a tak byl Lauer zbaven v tajném hlasování své funkce a frakce získala jen jediného předsedu, a to Bauma (Brüning 2011: 20) Spor se tím však nevyřešil a frakce zůstala rozpolcená. Na straně jedné byli ti, kdo chtěli v otázkách transparentnosti zasedání klubu jednat poněkud pragmaticky v tom smyslu, aby ponechali alespoň část jeho jednání neveřejnou. Týkat se to mělo i obsazování některých veřejných funkcí či projednávání vybraných politických témat. Na druhé straně stáli ti, kdo naopak vyžadovali naprostou otevřenost jednání klubu a obecně i strany jako takové a upozorňovali na slib, který byl v této záležitosti dán voličům – podle hesla že Piráti nemají být jako ostatní politické strany. Dokonce byla vyžadována opravdu celistvá otevřenost, a to i v otázkách, které by mohly být sporné s ohledem na ochranu osobních dat.

Faktem je, že transparentnost jednání poslanecké frakce Pirátů v Berlíně byla a v podstatě dodnes je bezpříkladná a průkopnická. Protokol je vytvářen ihned během jednání a je možné jej online připomínkovat již během jednání samotného. Na stránkách Pirátů jsou pak protokoly volně ke stažení, stejně tak je tomu i v případě značných výseků z jednání poslaneckého klubu, kde nicméně nakonec opravdu došlo k zastavení procesu v případě například projednávání některých bodů, které by byly v rozporu

⁴ Protokol z jednání frakce Pirátské strany ze dne 22. 9. 2011 (Piratenpartei 2011b; viz také Schneider 2011: 7).

s ochranou osobních údajů. Není zde přitom bez zajímavosti, že často se při diskuzích o tom, kam až má či může strana zajít v otázkách její otevřenosti, neargumentovalo ani natolik tím, co strana jako taková slíbila voličům, ale spíše tím, jak by asi na veřejnosti vypadala, pokud by k těmto transparentním krokům nepřistoupila. Je tak zřejmý jistý vnější tlak na sebedefinici a fungování strany jako takové. Transparentnost se ovšem neomezuje jen na jednání poslaneckého klubu. Na webu strany jsou vidět termíny schůzek a dalších aktivit všech poslanců, stejně tak jsou zde k nahlédnutí i jejich vedlejší příjmy.⁵ Na stránkách Pirátské strany jsou také uveřejněny výdaje strany a její celkové hospodaření. Také to nemá obdoby v porovnání s ostatními stranami, dokonce i se Zelenými. Rozpočet strany a jeho jednotlivé výdaje je pak možné přímo sledovat online, včetně jeho aktuálních výdajů.

Transparentnost ovšem v jisté míře vedla i k jistým komplikacím. Tak například strana neměla fakticky žádnou ujednocenou mediální politiku. Jednotliví poslanci si směli v médiích vystupovat, jak chtěli, bez ohledu na to, že by jejich výstupy ujednocoval nějaký profesionál, ideálně tiskový mluvčí. A tak se například objevilo i velké *faux pas*, to když poslanec za Piráty, Martin Delius, přirovnal nástup jeho strany do berlínské politiky k nástupu NSDAP ve třicátých letech (Rennefanz 2012: 2). Stejně tak strana občas uveřejňovala dokumenty, jako tomu bylo u dokumentů ohledně berlínského letiště BER, které byly projednávány jako neveřejné, což znesnadňovalo následně situaci a jednání samotné poslanecké sněmovny. Jindy si zase jednotliví poslanci přímo protiřekli, posílali si názory po médiích, atd. (von Törne 2012: 10). Strana zase naopak získává na transparentnosti svých rozhodovacích procesů tím, že uveřejňuje na různých platformách, které provozuje, různé veřejné debaty, blogy, atd.

Strana se na straně jedné sice snažila neustále pracovat na větší a větší míře transparentnosti. Vznikly internetové stránky poslaneckého klubu, byla posílena klubová prezence na Twitteru a Facebooku a strana zapojila do debat i své členy. Na druhé straně se však z jejich řad objevovala kritika s ohledem na možné kontradikce, které toto otevírání se vyvolává. Zaznívali také argumenty o tom, že bez této vysoké míry otevřenosti by strana fungovala lépe a efektivněji. To se nakonec i částečně podařilo poté, co odpadla počáteční euforie členské základny z toho, že by se sami členové mohli podílet na rozhodovacích procesech. V létě 2012 tak pozorujeme, že se stále větší část jednání pirátského poslaneckého nedostává na web. Krátce předtím, v říjnu 2011, se dokonce frakce vydala na několik dní na neveřejné jednání do České republiky. Zde přitom podle svých slov nejednali o politice, ale odjeli tam, aby se lépe vzájemně poznali (Christmann a Maier 2011: 11). V červnu 2012 se pak frakce stáhla na

⁵ Tato jejich iniciativa byla též mediálně značně probíraná (viz Christmann a von Törne 2012: 4). Za zmínku zde stojí, že jeden z pirátských poslanců, Christian Füller, celý rok odmítal udat na web své vedlejší příjmy, za což sklídl značnou kritiku uvnitř strany, ale i v mediálním prostoru (Christmann 2012c; Füller 2013: 43).

pět dní do ústraní do Postupimi, aby si zde vydiskutovala některé věci bez přítomnosti veřejnosti. Postupně se tak strana spíše snažila vystupovat s tím, že transparentnosti je dáno za dost tím, že po jednání je vyvěšen na web obsáhlý protokol (Christmann 2012a). Zatímco tedy strana ještě před volbami usilovala vehementně o potlačení jakýchkoli neveřejných akcí v rámci veřejného prostoru, pak ke konci roku již vidíme, že sama přiznává nutnost existence jistého neveřejného prostoru. Nicméně jednání poslaneckého klubu zůstala nadále veřejně přístupná a byla přenášena online na internetu. Bylo však jasné, že o významných bodech se diskutovalo předtím a neveřejně. To ostatně spadá i do doby, kdy frakce byla vedená jak Baumem, tak i Lauerem (Beikler 2012: 18).

To, že veřejně na internetu přenášené jednání poslaneckého klubu je problémem, se ukázalo i při nové volbě klubového vedení po dvou letech od voleb. Došlo zde ke sporům mezi Baumem a Lauerem a debata byla vedena o tom, jestli se samo projednání před volbou a i samotná volba má odehrát veřejně. Výsledek byl jistým kompromisem, přesto však také zde můžeme vidět, že se toho poměrně dost dostalo na web. Obecně vzato sice můžeme spatřit od doby několika týdnů po volbách v roce 2011 jistý pokles podílu přímo přenášených klubů, přesto se však nadále jedná o nadprůměrný počet živých přenosů. V této míře to nemá žádná jiná politická strana a navíc můžeme vidět, že se podíl online přenosů nijak rapidně nezmenšuje, že dnes již jen stagnuje. Na tom nic nemění ani to, že je část politického rozhodování evidentně vykonávána mimo tyto přenosy, které často již jen demonstrují jednotu v názorech a nikoli faktický ideový střet. Přesto zde ale spatřujeme jakousi míru pragmatismu v tom smyslu, že si stranické vedení je vědomo toho, že straně přílišná otevřenost nenapomáhá. To se ostatně v poslední době projevuje i v celkově profesionálnější mediální práci jak v rámci berlínského poslaneckého klubu, tak celorepublikového vedení (Pauer, Pham a Wefing 2013: 2; Geisler 2013: 5). Posílilo tiskové oddělení nejen berlínských Pirátů, ale i celé strany, které koordinuje jednotlivé výstupy. Závěrem tedy můžeme říci, že Piráti obohatili dosavadní německou politiku o nebyvalou transparentnost. I přes její existenci to však straně nepřineslo žádný významný nárůst sympatií a nabízí se tak otázka, zda volič vůbec stojí o to vidět do zákulisí politických procesů, zda je výhodné ho těmito jednáními zatěžovat, a zda tím chce nějak aktivně vstupovat do rozhodovacího procesu.

3. Účast občanů na politickém rozhodování

Již před samotnými volbami do berlínské poslanecké sněmovny v roce 2011 byla Pirátská strana označována za „Mitmachpartei“, tedy stranu, která umožňuje participaci na politickém rozhodování. Ostatně i sami Piráti šli do tohoto politického boje se sloganem: „My jsme ti, kdo přicházejí s otázkami, Vy jste ti, kdo nám na ně dají odpovědi. My PIRÁTI utváříme nové formy občanské angažovanosti a demokracie a převádíme je

do praxe.“ (Lohmann 2013). Piráti se tak dostali do politiky s přesvědčením, že každý jeden jejich poslanec zde má fungovat proto, aby převedl do reálné politiky to, co si myslí jejich voliči. Sami Piráti proto vytvořili koncept *liquid democracy*, přičemž si od samého počátku jeho aplikace do praxe byli vědomi toho, že takovéto jednání politika je v jakémsi rozporu s volným mandátem, který poslanci z litery německé ústavy vykonávají. Piráti v Berlíně též více než jakákoli jiná jejich zemská pobočka poměrně silně aktivovali i členskou základnu, to když ji nechali spolupodílet se na formulování svých politických priorit prostřednictvím internetové platformy „*LiquidFeedback*“ (LQFB), pomocí níž mohou teoreticky hlasovat všichni berlínští Piráti o iniciativách, s kterými strana přichází, případně smějí iniciovat vlastní aktivity, kterými se následně mají zabývat berlínští poslanci za Piráty. Každý člen strany zde disponuje jedním hlasem, který může sám využít při hlasování, případně který může převést na jiného člena (Buck 2012: 626 a n.). Platforma LQFB je sice považována samotnými Piráty za přelom v dosavadním politickém rozhodování na vnitrostranické úrovni, na druhou stranu je tento koncept v mnohém přinejmenším rozporuplný. Předmětem kritiky se v poslední době stal zejména systém tzv. superdelegátů, kteří disponují dvěma hlasy, což úzce souvisí s organizací takového hlasování, kdy zatímco někteří členové čekají měsíce na to, aby disponovali alespoň jedním hlasem, mají jiné k dispozici rovnou hlasy dva. Dalším problémovým bodem je i schopnost přezkumu výsledků, protože se může hlasovat anonymně bez udání jména, což ale vyvolává jisté pochybnosti o tom, do jaké míry by takovýto výsledek mohl být zmanipulován (Hensel a Klecha 2013: 65 a n.).

Po úspěšných poslaneckých volbách v Berlíně 2011 si přitom strana dala za cíl, že všechna významná politická rozhodnutí budou diskutována přes LQFB a že se o nich bude v rámci této platformy hlasovat. Předmětem hlasování přitom samozřejmě neměly být jen návrhy vlastní, ale i návrhy ostatních klubů (Koschmieder 2013: 216 a n.). Takto byly uzpůsobeny i stanovky Pirátské frakce v Berlíně, kde stojí, že zvolení berlínští zástupci za stranu mají hlasovat jednak v souladu s jejich volebním programem, že ale mají jednat také v souladu s většinovým postojem členské základny, který se zrcadlí právě v platformě LQFB (BE:Satzung). Zde ovšem tento koncept poněkud narazil. Zmiňme, že zpočátku se možnost podílet se na takovýchto hlasováních setkala s jistou euforií a dokonce někteří z členů berlínské Pirátské strany přinášeli skrze LQFB i vlastní návrhy řešení různých problémů (jakkoli tyto většinou nebyly dostatečně kvalitní). Ovšem fakticky to nikdy nebylo ani 100 členů, kteří se těchto hlasování v rámci LQFB účastnili, což se týkalo i některých kontroverzních problémů, u kterých by se dal předpokládat silný zájem.⁶

⁶ Výsledky jednotlivých hlasování nejen v Berlíně, ale i jinde, kde působí Piráti, stejně jako i počet hlasujících o jednotlivých návrzích, jsou uveřejněny na webu: lqpp.de :: *Liquid Democracy in der Piratenpartei*.

Praxe parlamentní práce navíc poměrně rychle ukázala, že zapojení členské základny berlínských Pirátů do platformy LQFB nemůže fungovat. Členové parlamentního klubu byli a jsou často přetížení prací, nestíhali a nestíhají komunikovat s členskou základnou a řada návrhů vůbec hlasováním neprošla a byla přijata na poslední chvíli. To je však v příkrém rozporu s myšlenkou strany na větší a větší míru participace. Hlasování v rámci LQFB však vyžaduje minimálně týden, což se často logisticky nestíhá zrealizovat. A tak se stalo praxí spíše to, že prostřednictvím LQFB jsou diskutovány a následně přijaty vlastní návrhy klubu, zatímco návrhy jiných poslaneckých klubů takto přijímány nejsou. Ovšem i v případě vlastních návrhů pozorujeme rozdíly v přístupu jednotlivých pirátských poslanců: někteří si skutečně předtím, než předloží nějaký návrh, zajistí podporu prostřednictvím LQFB, jiní to ale nedělají a výjimkou není ani to, že něco předloží, aniž by to předtím prošlo platformou LQFB.

Fakticky můžeme identifikovat dva hlavní důvody, proč se strana postupně loučí s ideou takového zapojení své členské základny do rozhodovacího procesu: na straně jedné je to velmi nízká participace členské základny, která o to v podstatě většinově nejeví zájem. Piráti mají jistě aktivnější členskou základnu, než je tomu u ostatních politických stran, jakkoli proto neexistují žádné empirické důkazy. Přesto ale můžeme označit celkovou ochotu participovat na internetových platformách v čele s LQFB za nedostačující. Na straně druhé je to pak celková profesionalizace stranického aparátu, která zcela přirozeně musela skončit jistým odcizením se poslanců, zvolených za stranu na straně jedné, a zbytku členské základny na straně druhé. Tendence je zde přitom naprosto jasně klesající: počáteční zájem opadl během prvních dvou let. Je to asi i částečně pochopitelné, vždyť se jedná o malou opoziční frakci, jejíž návrhy často nebývají schváleny, což vede k jisté frustraci a představě, že přehnaná angažovanost je stejně zbytečná. A tak zatímco od roku 2011 stoupal počet členů Pirátské strany v Berlíně, dnes je dokonce třikrát větší (až 20 000 členů), než tomu bylo v roce 2011, tak zájem o hlasování v rámci LQFB klesal (Schramm 2012: 12).

Samozřejmě je pak otázkou, jakou relevanci má pro samotné poslance fakt, že ze zhruba 3000 zaregistrovaných členů jich nakonec hlasuje o návrhu jen zhruba 30 z nich. Druhým výše uvedeným důvodem jisté stagnace pirátského konceptu přímé demokracie je také profesionalizace vedení. Poslanci, ale i fakticky stranické vedení se stali součástí každodenní politiky, což jim přineslo značný objem znalostí, který je dnes několikrát vyšší než průměr členské základny. Proto opadl zájem o to ptát se jednotlivých členů na jejich názory. Komunikace na této profesionálnější úrovni pak nutně musí selhávat, protože není možné a není to v lidských silách jednotlivých poslanců a jejich spolupracovníků, aby poskytovali členské základně v Berlíně natolik komplexní a relevantní informace, aby tito členové nakonec hlasovali značně poučení a nikoli jen intuitivně.

Závěrem tak můžeme konstatovat, že se faktické zapojení členské základny do politického rozhodování v případě Pirátů v Berlíně značně odlišuje od ostatních frakcí a že je výrazně více zaměřeno participativně, než je tomu u jiných stran. Přesto je však patrné, že tento koncept je dnes v krizi a že z původní myšlenky na další postupné prohlubování zapojování členů sešlo.

4. Hierarchie a stranická disciplína

Pirátská strana nahlíží na institucionalizovanou moc poměrně kriticky, a to tím spíš, je-li rozložena jen mezi málo politických subjektů a jsou-li z rozhodovacího procesu vyloučeni sami občané. Pro Piráty je dlouhodobě tento koncept nepřijatelný a oni sami naopak preferují „plošnou hierarchii“, tedy co největší zapojení členské základny a vytvoření systému, který nebude tolik hierarchický, tedy v němž nebude mít stranické vedení příliš silnou úlohu. Piráti se tedy dlouhodobě obávají odcizení vedení a zbytku členské základny (Boldt 2011; Schlieben; 2012; Lühmann 2012: 14-17).

Na druhou stranu tím poněkud ignorují moderní zásady parlamentní práce, která prostě příliš nekoresponduje s jejich představami. Během jejich druhého povolebního zasedání, 27. září 2011, byl předsedou poslaneckého klubu zvolen Andreas Baum, kolega Martin Delius se stal parlamentním jednatelem a Heiko Herberg, Fabio Reinhardt a Susanne Grafová byli zvoleni zástupci předsedy klubu. To svědčí o tom, že straně chybí hierarchické členění. Ostatně z 15 poslanců jich jen tři nakonec nekandidovali na nějaký z postů ve vedení frakce. Vedení klubu tak sestávalo z třetiny jeho zástupců, což působilo i v porovnání se složením ostatních klubů poněkud komicky. V prvních jednáních se jednalo veřejně a rovněž veřejně bylo přes internet přenášeno i samotné jednání. To navštěvovali zejména ostatní poslanci za berlínské Piráty a aktivně se zde účastnili při různých debatách. Ve straně tak chyběla vedoucí osobnost, která by byla jednak garantem dalšího směřování, ale která by byla i jistou „hvězdou“ mediální. Činnost pětičlenného vedení poslaneckého klubu se poměrně rychle ukázala být jako neefektivní. Sice se zde hekticky a dlouho diskutovalo, přesto však se ještě jednou prakticky to samé muselo odehrát i na samotném poslaneckém klubu, protože jeho vedení nebylo schopno včas zaujmout jednotný postoj. Nejen že tím pak celý proces postrádal smysl, ale hlavně se tím promarnilo dost času, který nebyl využíván dostatečně efektivně. Poslanci navíc často neuměli jasně určit své priority, nepochopili, které návrhy jsou důležité, které nikoli, a tak často ztráceli čas nad nepodstatnými návrhy, zatímco řada návrhů podstatných třeba i nebyla projednána. Vše působilo poněkud úsměvně, ovšem zároveň i skutečně absurdně, až nakonec sami Piráti rozhodli, že se vedení jejich poslaneckého klubu nejprve bude setkávat jen neformálně a pak že se od jednání upustí zcela. V červnu 2012 se pak poté, co na svůj post abdikoval Delius, naskytla možnost celkové redukce klubového vedení. A tak se Baum a Lauer stali

předsedy poslaneckého klubu a Herberg se stal jednatelem. Vedení frakce se zase začalo scházet, ovšem tentokrát již bez ostatních poslanců a dalších hostů-členů. Tato snaha o vytvoření hierarchie však narazila na značný odpor v členské základně. Ten se ještě zintenzivnil poté, co vedení klubu vyžadovalo i jakousi jednotnou linii směrem k mediální práci. Zajímavé přitom je, že při dalších volbách vedení poslaneckého klubu již Lauer nekandidoval s odůvodněním, že k faktickému vedení v rámci frakce mu chyběla akceptace hierarchické struktury v rámci klubu. Baum pak již nebyl opětovně zvolen, což je pravděpodobně reakce ostatních poslanců na snahu vybudovat tuto strukturu (Rennefanz 2013: 17). Strana se však stala spíše nečitelná, nebylo jasné, kdo za ní mluví, poslanci si protiřečili, nadále si vyměňovali své postoje přes média atd.

Nejnovější vývoj v klubu je takový, že si strana je tohoto problému již vědoma, i když snahy o revizi přicházejí nikoli nutně zevnitř klubu či berlínských Pirátů, nýbrž v posledním roce zejména od nově ustanoveného celoněmeckého stranického vedení, které se snaží postupně pracovat na odstraňování chaotického vystupování strany. Je to ovšem těžký proces právě proto, že řada Pirátů byla zvolena na základě jakési představy rovnostní politiky a považuje vytváření hierarchií a tím i nových funkcí za chybu. Přesto však jisté hierarchie vznikly, i když nejsou nutně formalizované: silnější pozici uvnitř klubu mají obecně ti poslanci s dobrými měkkými dovednostmi, kteří dokáží dobře jednat s ostatními kolegy, ať už uvnitř klubu, nebo s ostatními poslanci obecně. Jiní, kteří mají v tomto ohledu potíže, zůstávají bez většího vlivu. Jistý vliv si pak zajišťují někteří poslanci i prostřednictvím LQFB, ovšem jak již bylo poznamenáno výše, tato platforma v dnešní době v podstatě zamrzla díky malému počtu zájemců a k jejím rozhodnutím se ne vždy přihlíží (Bergt 2011: 11). Také zde je pak možno vidět jistý pokrok v profesionalizaci práce v tom smyslu, že každý poslanec již nehledá názor na všechno, ale že strana má experty a že poslanci dokáží akceptovat názor stranických expertů. Dnes tak poslanecký klub berlínských Pirátů dokáže rozhodovat podstatně uzavřeněji, než tomu bylo na počátku volebního období. Sice ještě stále platí, že stranická disciplína je něco, co je Pirátům cizí, přesto však v poslední době pozorujeme trend jisté vyšší míry kompaktnosti jejich stranického rozhodování.

5. Vystupování

Poslanci, zvolení za Pirátskou stranu, se vůbec zprvu necítili být politiky, ale spíše jakýmiisi emisary, kteří chtěli v politice zastávat názor svých voličů, „obyčejných lidí“. Dosavadní profesionální politiky deklasovali označeními jako např. „Politik 1.0“ a sami se naopak snažili svým chováním, jednáním, ale i celkovým vystupováním dát najevo, že oni sami nejsou jako ti ostatní. Vidět to bylo jak na jejich rétorice, na celkovém nekonvenčním jazykovém projevu či například na jejich oblečení. Piráty v Berlíně bychom zpočátku volebního období hledali jen marně v saku a kravatě. To se však dnes

částečně změnilo. Ovšem krátce po volbách se i německý tisk podivoval nad tím, jak neslušně (v tričkách atd.) jejich poslanci vystupovali (Die Welt 2011). Jejich kolegové v berlínské poslanecké sněmovně z ostatních stran pak nešetřili směrem k Pirátům kritikou ohledně jejich nespisovného slovníku při plenárních zasedáních (Beikler a von Törne 2012: 12). Piráti zase naopak hájili svůj způsob komunikace tím, že jsou zástupci lidu a že lid takto hovoří. Celý spor dokonce v jednu dobu nabyl poněkud absurdních rozměrů, to když se poslanci navzájem začali osočovat z toho, kdo a kdy mluví spisovně, jak má spisovnost vypadat atd. Tento pirátský nekonvenční slovník se však též poněkud změnil následkem celkové profesionalizace politiky strany. Podstatně přitom ubylo jednak nekonvenčního oblečení, jednak se poněkud umravnila i až dosud hrubá jazyková prezentace reprezentantů strany. Ovšem to nemění nic na tom, že na značné jinakosti a odlišnosti od ostatních si Piráti nadále zakládají, čímž přetrvávají například rozdíly v oblečení, jazykové prezentaci i celkovém vystupování. Jen se to na rozdíl od počátku volebního období poněkud odostřilo a uklidnilo tak, aby to neškodilo celkové prezentaci strany.

6. Závěr

Ať už se politika Pirátské strany v Berlíně proměnila hodně či málo a ať už si to sami Piráti přáli či ne, tak jedno je zřejmé: nevede se jim dobře. Za prvé není nadále jejich klub dostatečně konsolidován. Není jednotný, a to ani ve zcela stěžejních otázkách. Utápí se ve vnitřních sporech a stal se slabou opozicí, která není schopna čelit politice silného úřadujícího starosty za Sociálnědemokratickou stranu Německa (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands* – SPD), Klause Wowereita. Ostatně toto je – za druhé – vidět i v aktuálních prognózách, které straně nepřipisují za poslední rok více než čtyři procenta hlasů voličů (Lohmann 2013). Potichu se pak již hovoří o tom, že Piráti vůbec nemusí obhájit svůj výsledek z roku 2011 a že by ve volbách, které se uskuteční tento rok, nemuseli být vůbec zastoupeni v berlínské poslanecké sněmovně.

Přitom očekávání na ně po posledních volbách nebyla malá: měli totiž nejen že prosadit své priority, které měli v oblasti ochrany osobních údajů a svobody na internetu, ale očekávala se od nich i vyšší transparentnost v rámci rozhodovacího procesu. Piráti prostě měli být jiní, odlišní než etablovaní politici. Můžeme zde zmínit, že pravděpodobně byli skutečně zvolení pirátští poslanci ochotni vykonat tyto změny naprosto nezištně a s cílem zkvalitnit úroveň politiky. „Nemůžeme jistě většině z nich vyčítat to, že by snažili postupovat z nějakých taktických důvodů – věřili na tyto ideály.“ (Koschmieder 2014) Tyto cíle strana mohla formulovat proto, že ani sami její představitelé nevěřili ještě před samotnými volbami v roce 2011 na to, že by se jim mohlo podařit překročit onu pětiprocentní hranici. Výsledek voleb byl tak i pro ně samé překvapením. Ve sněmovně pak Piráti dlouho hledali svou tvář. Snažili se dělat politiku

jinak, což se jim dařilo alespoň zpočátku díky značné míře entusiasmů jak zvolených poslanců, tak i jednotlivých členů strany v Berlíně. Jejich představy se však často jen velmi málo slučovaly s tím, jak skutečně funguje jednak politika jako taková, ale jak vypadá i samotná parlamentní práce. A tak to, co se stalo jejich velkými politickými prioritami, zejména snaha o transparentnost, vysoká míra participace členské základny a malá organizovanost a hierarchie, se jim nakonec vymstilo. Ze všech těchto bodů museli postupně slevovat a slevovat až do dnešní podoby, která je často již zcela odlišná než to, jak byla naformulovaná během předvolební kampaně. Tak například představa o tom, že by se měla členská základna vyjadřovat k jednotlivým prioritám a návrhům strany, které byly nastolovány zvolenými poslanci, byla jistě mimořádně fascinující představa, kterou se ovšem nepodařilo převést do praxe. Jednak to nešlo technicky, kdy takováto forma hlasování prostě zabere značný čas, ovšem nešlo to ani díky okolnostem, v nichž se Piráti nacházejí. Představují početně nevelkou sílu, která nemá velký potenciál něco změnit. A navíc ochabl i zájem členské základny na takovémto rozhodování. Nakonec jsou to jen desítky členů, kteří participují např. na „LiquidFeedback“.

Nevyšly ani pokusy o postupnou hierarchizaci berlínských Pirátů a jejich poslaneckého klubu. Ty narazily na fádňi ideu jakési rovnosti všech bez politické odpovědnosti za fungování frakce jako celku. Díky tomu, že ta však neexistuje, pak je tím samozřejmě ochromena i názorová disciplína a celková obsahová kompaktnost při prosazování programových priorit. Řada nových idejí, které strana zformulovala, tak narazila na politickou praxi. Piráti jistě nejsou nějakou konvenční politickou silou v berlínské poslanecké sněmovně. Nejsou ale ani neorganizovanou skupinou, která neví, co chce. Měli by si taky uvědomit, že už nejsou ani protestní skupinou, která dokáže sbírat hlasy nespokojených voličů. Měli by si totiž uvědomit, že tím nejsou už i díky změně svých programických priorit a díky své rozháranosti. Ostatně současně nejsou ani ve veřejném mínění fakticky reálnou politickou silou, která by oslovovala významnější část voličského elektorátu. A tak by spíše měli přemýšlet nad tím, čím jsou či čím chtějí být. To je pro nadcházející volby, které proběhnou do berlínské poslanecké sněmovny v tomto roce, naprosto stěžejní cíl.

Seznam literatury a zdrojů

- Anker, J. 2011. „Das Experiment hat sich gelohnt.“ *Berliner Morgenpost*. 4. září 2011, 2.
- Becker, H. 1994. *Die Parlamentarismuskritik bei Carl Schmitt und Jürgen Habermas*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Beikler, S. a von Törne L. 2012. „Politiker streiten um den richtigen Ton.“ *Der Tagesspiegel*. 11. dubna 2012, 12.
- Beikler, S. 2012. „Kabale und Piratenliebe.“ *Der Tagesspiegel*. 23.června 2012, 18.
- Bergt, S. 2011. „Plätze zu weit rechts.“ *taz.de*. 28. října 2011, 11.
- BE:Satzung* [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <https://wiki.piratenpartei.de/BE:Satzung>

- Boldt, G. 2012. „Warum die Piraten die neuen Grünen sind.“ *WAZ*. 28. září 2011.
- Brunclík, M. 2010. „Pirátské strany: nový fenomén v politice.“ *Naše společnost* 8 (1): 21–29.
- Brünning, C. 2011. „Habemus Satzung, Habemus Captain.“ *Berliner Morgenpost*. 28. září 2011, 20.
- Buck, S. 2012. „Liquid Democracy – eine Realisierung deliberativer Hoffnungen? Zum Selbstverständnis der Piratenpartei.“ *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 43 (3): 626–635.
- Christmann, K. 2012a. „Grosses Piratengeheimnis.“ *Der Tagesspiegel*. 19. června 2012, 7.
- Christmann, K. 2012b. „Piraten streiten über Transparenz.“ *Der Tagesspiegel*. 21. září 2012, 8.
- Christmann, K. 2012c. „Pirat legt Verdienste teilweise Orfej.“ *Der Tagesspiegel*. 11. prosince 2012, 8.
- Christmann, K. a Maier, C. 2011. „Demnächst heisst es: liefern.“ *Der Tagesspiegel*. 13. října 2011, 11.
- Christmann, K. a von Törne, L. 2012. „Finanzielle Transparenz. Piratenfraktion lässt sich in den Geldbeutel gucken.“ *Tagesspiegel*. 4. února 2012, 4.
- Dahlberg, L. 2011. „Re-constructing digital democracy: An outline of four ‘positions’.“ *New Media & Society* 13 (6): 855–872.
- Die Welt. 2011. „Piratenpartei startet chaotisch ins Parlament.“ *Die Welt*. 22. září 2011. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <http://www.welt.de/regionales/berlin/article13620397/Piratenpartei-startet-chaotisch-ins-Parlament.html>
- Füller, C. 2013. „Wir wollen deine Unterhosen sehen. Berliner Pirat Morlang über Einkünfte.“ *taz.de*. 9. února 2013, 43.
- Geisler, A. 2013. „Tschüss, Internetpartei.“ *taz.de*. 12. května 2013, 3.
- Geisler, A. 2013. „Die Verwandlung.“ *taz.de*. 11. června 2013, 5.
- Hensel, A. a Klecha, S. 2013. *Die Piratenpartei. Havarie eines politischen Projekts?* Frankfurt nad Mohanem: Otto Brenner Stiftung.
- Hensel, A. a Klecha S. 2013. „Zwischen Stammtisch und Etherpad. Beteiligung und Mitwirkung in der Piratenpartei.“ *Forschungsjournal Soziale Bewegungen* 26 (2): 62–71.
- Hartleb, F. 2013. „Anti-elitist cyber parties?“ *Journal of Public Affairs* 13 (4): 355–369.
- Koschmieder, C. 2013. „Die Piratenfraktion im Berliner Abgeordnetenhaus.“ In O. Niedermayer (ed.). *Die Piratenpartei*. Wiesbaden: VS Verlag, 213–235.
- Koschmieder, C. 2014. „Klarmachen zum Ändern? Die Piratenfraktion nach zwei Jahren im Berliner Abgeordnetenhaus.“ *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 14 (2): 365–382.
- lqpp.de :: Liquid Democracy in der Piratenpartei*. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: (<https://lqpp.de/>).
- Lohmann, N. 2013. *Ihr fragt, ich antworte – Fragen von Rainer Priebels*. nlohman: Blog. 1. dubna 2013. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <http://blog.nlohmann.me/20130401/fragen-von-rainer-priebels/>
- Lühmann, M. 2012. „Piratenpartei – die Grünen 2.0? Nachfragen zu einem Politikmodell und seiner Übertragbarkeit.“ *Kommune* 30 (1): 14–17.
- Niedermayer, O. (ed.). 2013. *Die Piratenpartei*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Novotný, L. 2014. „Liquid democracy a Pirátská strana v Německu.“ *Acta Politologica* 6 (2): 154–165.
- Pauer, N. a Pham, K. 2013. „Wefing, H. Die grosse Vergiftung.“ *Die Zeit*. 16. května 2013, 2.
- Piratenpartei. 2011a. *Wahlprogramm Berlin 2011*. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <https://www.piratenpartei.de/wp-content/uploads/2012/02/Wahlprogramm-Berlin-2011.pdf>
- Piratenpartei. 2011b. 2. *Sitzung der Piratenfraktion im Abgeordnetenhaus von Berlin*. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <https://www.piratenfraktion-berlin.de/wp-content/uploads/2011/10/FraSitz2011-09-27.pdf>

- Rennefanz, S. 2012. „Delius will die Attacke aushalten.“ *Berliner Zeitung*. 24. dubna 2012, 2.
- Rennefanz, S. 2013. „Stimmen für die Streitschlichter.“ *Berliner Zeitung*. 12. června 2013, 17.
- Schilbach, F. (ed.). 2011. *Die Piratenpartei: Alles klar zum Entern?* Berlin: Bloomsbury Verlag.
- Schlieben, M. 2012. „Die neuen Grünen.“ *Die Zeit*. 4. dubna 2012.
- Schneider, J. 2011. „Streit um sechs.“ *Der Tagesspiegel*. 23. září 2011, 7.
- Schramm, J. 2012. *Klick mich*. München: Knaus Verlag.
- Seibert, J. 2012. *Die Piratenpartei – Der Beginn einer neuen politischen Ära*. Berlin: Schwarzkopf & Schwarzkopf.
- von Törne, L. 2012. „Flughafen-Debakel: Wowereit fühlt sich von Piraten verraten.“ *Der Tagesspiegel*. 9. srpna 2012, 10.
- Zollies, U., Prokopf, S. a Strauch, F. 2010. *Die Piratenpartei*. München: Hanns-Seidel-Stiftung.